

MOSLASHUVCHANLIK TUSHUNCHASINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK, NAZARIY ASOSLARI

Yusuffjonova Fazilatxon Baxtiyor qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

1-kurs "Ijtimoiy psixologiya" yo'nalish magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda moslashuvchanlik (adaptatsiya) tushunchasining ijtimoiy-psixologik mazmuni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Moslashuvchanlik shaxsning ijtimoiy muhitga kirishuvi, undagi talab va normalarga mos ravishda o'z xulq-atvori, hissiy holati hamda faoliyatini qayta tashkil etish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ch.darwin, U.James, Jean Piaget, L.S.Vygotskiy, Kurt Lewin, A.Bandura, Hans Selye, A.N.Leontyev, R.Lazarus kabi olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilib o'rganilgan. Nazariy manbalar asosida moslashuvchanlik shaxs rivojining muhim psixologik mexanizmi ekanligi asoslab beriladi hamda uning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: moslashuvchanlik, adaptatsiya, ijtimoiy muhit, shaxs rivoji, ijtimoiy psixologiya, nazariy tahlil.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, hayot sur'atining tezlashuvi hamda doimiy o'zgarib borayotgan ijtimoiy talablar shaxsdan yuqori darajadagi moslashuvchanlikni talab etmoqda. Bugungi kunda insonning nafaqat kasbiy faoliyatda, balki shaxslararo munosabatlarda, ijtimoiy rollarni bajarishda va psixologik barqarorlikni saqlashda moslashuvchan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli moslashuvchanlik tushunchasini ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan nazariy jihatdan tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Moslashuvchanlik tushunchasi psixologiya fanida shaxsning tashqi muhitga, ijtimoiy sharoit va munosabatlarga moslashuvi bilan bog'liq holda shakllangan bo'lib, uning ilmiy talqini tarixan bir necha bosqichlarda rivojlangan. Moslashuvchanlik tushunchasining ilmiy ildizlari biologik yondashuvlarga borib taqaladi. Ch. Darwin tirik organizmlarning tashqi muhitga moslashuvi evolyutsion rivojlanishning asosiy sharti ekanini ta'kidlagan [1]. Ushbu qarash keyinchalik psixologiyada shaxs va muhit o'rtasidagi o'zaro moslashuv g'oyasining shakllanishiga zamin yaratgan.

Psixologiyada moslashuvchanlik muammosi dastlab U. James tomonidan ko'tarilgan bo'lib, u shaxs ongini muhitga moslashuvchan faol jarayon sifatida talqin etgan [2]. Jamesning funksionalizm yo'nalishidagi qarashlari moslashuvchanlikni shaxs faoliyatining asosiy vazifasi sifatida ko'rsatadi. Moslashuvchanlik tushunchasiga

ilmiy asos bergan muhim olimlardan biri — Jean Piagetdir. U moslashuvchanlikni intellektual rivojlanishning markaziy mexanizmi sifatida izohlab, uni assimilyatsiya va akkomodatsiya jarayonlari orqali tushuntiradi. Piagetga ko'ra, shaxs tashqi muhit bilan muvozanatga erishish orqali psixik rivojlanadi [

Moslashuvchanlikning ijtimoiy-psixologik mazmuni L.S. Vygotskiy qarashlarida yanada chuqurlashadi. U moslashuvchanlikni shaxsning ijtimoiy tajribani egallashi va madaniy vositalar orqali rivojlanishi bilan bog'laydi. Vygotskiy nazariyasida shaxsning muhitga moslashuvi individual emas, balki ijtimoiy jarayon sifatida qaraladi [4]. Kurt Lewin moslashuvchanlikni shaxs va muhit o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sir mahsuli sifatida talqin etadi. Uning "maydon nazariyasi"ga ko'ra, shaxs xulq-atvori ijtimoiy vaziyatni qanday idrok etishiga bog'liq bo'lib, moslashuvchanlik muhit talablariga mos psixologik strategiya tanlash orqali namoyon bo'ladi [5]. XX asr o'rtalarida A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o'rganish nazariyasida moslashuvchanlik kuzatish, modellashtirish va taqlid mexanizmlari orqali shakllanishi ta'kidlanadi. Banduraga ko'ra, shaxs boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatish orqali ijtimoiy muhitga moslashishni o'rganadi [6]. Moslashuvchanlik tushunchasi Hans Selyening stress nazariyasida yangi bosqichga ko'tariladi. U moslashuvni organizm va shaxsning tashqi bosimlarga javob berish mexanizmi sifatida talqin qilib, "umumiy adaptatsion sindrom" tushunchasini ilmiy muomalaga kiritadi [7]. Ushbu yondashuv moslashuvchanlikni psixologik barqarorlik bilan bog'laydi.

Rus psixologiya maktabida A.N. Leontyev moslashuvchanlikni shaxs faoliyati orqali izohlaydi. Uning fikricha, inson muhitga passiv moslashmaydi, balki faoliyat jarayonida muhitni o'zgartirib, o'zi ham rivojlanadi. Bu yondashuvda moslashuvchanlik ijtimoiy faollik va ongli tanlov bilan belgilanadi [8]. Hozirgi davr ijtimoiy psixologiyasida moslashuvchanlik shaxsning ijtimoiy kompetensiyasi, emotsional barqarorligi va rezilyentligi bilan bog'liq holda o'rganilmoqda. R. Lazarus moslashuvchanlikni stressni kognitiv baholash va unga mos javob strategiyalarini tanlash jarayoni sifatida talqin etadi [9]. Zamonaviy tadqiqotlarda moslashuvchanlik shaxsning ijtimoiy muhitdagi muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlovchi muhim psixologik resurs sifatida e'tirof etilmoqda.

XULOSA

Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, moslashuvchanlik tushunchasi ijtimoiy psixologiya fanida shaxs va muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni ifodalovchi muhim kategoriyalardan biri hisoblanadi. Dastlab biologik yondashuvlar doirasida shakllangan ushbu tushuncha keyinchalik psixologik va ijtimoiy-psixologik nazariyalarda shaxs rivojining muhim mexanizmi sifatida talqin etilgan. Ch. Darwin, W. James, J. Piaget, L.S. Vygotskiy, K. Lewin, A. Bandura, G. Selye va A.N. Leontyev kabi olimlarning ilmiy qarashlari moslashuvchanlikni turli nuqtai nazardan yoritgan

bo'lsa-da, ularning barchasida moslashuvchanlik shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi, psixologik barqarorlikni saqlashi va samarali faoliyat yuritishi bilan bog'liq jarayon sifatida e'tirof etiladi. Kognitiv, ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy o'rganish hamda faoliyat yondashuvlari moslashuvchanlikning turli jihatlarini ochib berib, uning ko'p qirrali psixologik hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Shuningdek, nazariy tahlillar moslashuvchanlik shaxsning ijtimoiylashuvi, stressli vaziyatlarga mos javob bera olishi va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyat qozonishida muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, moslashuvchanlik tushunchasini chuqur o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lib, ta'lim, mehnat faoliyati va psixologik yordam ko'rsatish sohalarida samarali yondashuvlarni ishlab chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Darwin Ch. On the Origin of Species. – London: John Murray, 1859.
2. James W. The Principles of Psychology. – New York: Henry Holt, 1890.
3. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 1950.
4. Vygotskiy L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
5. Lewin K. Field Theory in Social Science. – New York: Harper & Row, 1951.
6. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
7. Selye H. The Stress of Life. – New York: McGraw-Hill, 1956.
8. Leontyev A.N. Activity, Consciousness, and Personality. – Moscow: Progress Publishers, 1977.
9. Lazarus R.S. Stress and Emotion: A New Synthesis. – New York: Springer, 1999.